

УДК 141(091)

ПРИКЛАДНИЙ ПОВОРОТ ФІЛОСОФСЬКОЇ ГЕРМЕНЕВТИКИ

Віра Дубініна

Українська медична стоматологічна академія

Стаття представляє критичний аналіз методологічних наслідків ідей феноменології та філософської герменевтики. Розглядаються філософські підстави феноменологічного і герменевтичного підходів як якісних дослідницьких стратегій та показано, як особливості філософських світоглядів втілюються в процедурах аналізу даних і принципах оцінки якості дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб визначити ключові стратегії застосування методології філософської герменевтики в суспільних науках; визначити теоретичні умови здійснення прикладного повороту філософської герменевтики; виявити ключові поняття та прийоми філософської герменевтики, релевантні до виміру актуальних суспільних явищ; окреслити логіку прикладного застосування елементів філософської герменевтики у контексті соціального дослідження.

У межах цієї розвідки було зроблено поєднання історико-філософського екскурсу до еволюції «герменевтичного повороту» філософування з аналітикою можливості інструменталізації елементів філософської герменевтики квалітативною методологією сучасних суспільних наук.

Ключові слова: філософська герменевтика, прикладні дослідження, герменевтичне коло, саморозуміння, інверсія, герменевтична редукція.

Дубинина Вера. Прикладний поворот філософської герменевтики.

Стаття представляє собою критичний аналіз методологічних наслідків ідей феноменології та філософської герменевтики. Розглянуто філософські основи феноменологічного і герменевтичного підходів як якісних дослідницьких стратегій та показано, як особливості філософських світоглядів втілюються в процедурах аналізу даних і принципах оцінки якості дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб визначити ключові стратегії застосування методології філософської герменевтики в суспільних науках; визначити теоретичні умови здійснення прикладного повороту філософської герменевтики; виявити ключові поняття та прийоми філософської герменевтики, релевантні до виміру актуальних суспільних явищ; окреслити логіку прикладного застосування елементів філософської герменевтики у контексті соціального дослідження.

В рамках цього дослідження було зроблено поєднання історико-філософського екскурсу до еволюції «герменевтичного повороту» філософування з аналітикою можливості інструменталізації елементів філософської герменевтики квалітативною методологією сучасних суспільних наук.

Ключевые слова: философская герменевтика, прикладные исследования, герменевтический круг, самопонимание, инверсия, герменевтическая редукция.

Dubinina Vera. Applied turn of philosophical hermeneutics.

The article presents a critical analysis of the methodological consequences of phenomenological and philosophical hermeneutics. The article examines the possibility of a generalized perspective on qualitative research with emphasis on flexibility of research techniques and procedures that can be used in a variety of conceptual approaches. As well as focus on sequence and coherence of the methodological approach when the methodical procedures are coherent to philosophical grounds of the approach is analyzed. The author describes phenomenological and hermeneutic approaches' philosophical grounds used as a qualitative research strategy and shows how particular philosophical world view take shape in the data analysis procedures and in research quality assessment principles.

The purpose of the paper is to outline the key strategies for applying the methodology of philosophical hermeneutics in social sciences: to determine theoretical conditions for the turn of philosophical hermeneutics towards applied social research; to identify key concepts and techniques of philosophical hermeneutics, relevant to exploring actual social phenomena; to outline the logic of application of the elements of philosophical hermeneutics within social science. Scientific outcome of the paper is expressed in the following statements: the theoretical conditions for the applied turn of philosophical hermeneutics include the pragmatic critique of ontologization of the hermeneutic circle, that is, the reinterpretation of philosophical hermeneutics contrary to the key guidelines of its founders (M. Heidegger, H.-G. Gadamer); key concepts and techniques of philosophical hermeneutics, relevant to the research of actual social phenomena, consist in the hermeneutic circle and self-understanding, hermeneutical reduction and destruction; the logic of the applied use of the elements of philosophical hermeneutics in the context of social science involves correlation of the structure of the research with the hermeneutic structure of self-understanding, inherent in the subject under consideration.

In the framework of this study, a historical-philosophical excursion to the evolution of the "hermeneutic turn" of philosophizing was compared with analytics of the possibility of instrumentalizing the elements of philosophical hermeneutics by the qualitative methodology of modern social sciences.

Key words: philosophical hermeneutics, applied research, hermeneutic circle, self-understanding, inversion, hermeneutical reduction.

Актуальність дослідження пояснюється гуманітарного пізнання до загальної переходом герменевтики з розряду приватної міждисциплінарної галузі досліджень та аналізу гуманітарної практики через методологію

прикладного повороту філософської герменевтики.

Якщо значимість методів філологічної герменевтики в тлумаченні історичних джерел не має потреби в доказі, то філософська герменевтика сприймалася як красива, але не функціональна теорія. І в першу чергу завдяки працям Х.Г. Гадамера ставлення до неї філософів й істориків почало змінюватися. Предметом філософської герменевтики Гадамера є розуміння й тлумачення зрозумілого, котрі досліджуються як діалог, а не шляхом обґрунтування кінцевих основ буття. Буття, яке може бути визначено як мова, причому не тільки людей, але й «мова» природи, усього сущого. Розуміння пронизує всі зв'язки людини зі світом і тому може бути розглянуто як спосіб пізнання і як спосіб буття одночасно. Відповідно розуміння й тлумачення мають універсальний характер. Якщо в парадигмі класичної теорії пізнання «пізнання як відбиття» інтерпретація є лише одним із часткових методів гуманітарних наук, то за Гадамером, розуміння й тлумачення текстів є не тільки науковим завданням, але й вочевидь відноситься до всієї сукупності людського досвіду в цілому [1, с. 38].

У межах цієї розвідки ми спробуємо поєднати історико-філософський екскурс до еволюції «герменевтичного повороту» філософування з аналітикою можливості інструменталізації елементів філософської герменевтики квалітативною методологією сучасних суспільних наук. Філософська герменевтика виростає саме з достатньо радикального протиставлення філософії до науки і наголосу на автономії філософування як окремої форми інтелектуального буття. Така постановка характерна для мислення М. Гайдеггера і Г.-Г. Гадамера. Менш радикальні версії розробки філософської герменевтики вказують на можливість міждисциплінарного застосування результатів філософсько-герменевтичної аналітики, проте недостатньо чітко визначають прикладне спрямування такого синтезу та наукової інструменталізації філософування.

Прикладний поворот філософської герменевтики є окремим завданням у вирішенні принципової проблеми філософської спільноти, що полягає в реконституванні філософії в загальній системі наукового процесу. Адже у багатьох контекстах доцільність філософування виростає виключно з нормативності традиції, а не з потреби в засобах вирішення реальних протиріч актуальних процесів. Тобто тут ми маємо справу з потребою в прикладному повороті фундаментальних досліджень взагалі.

Огляд актуальної літератури з питань філософської герменевтики засвідчує наявність суттєвих розбіжностей щодо узагальнення та

оцінки цієї інтелектуальної парадигми. Виникнення цих розбіжностей пов'язано як з глобальними чинниками – так званий «аналітично-континентальний поділ» сучасного філософського процесу, так і специфічними умовами та ознаками розвитку локальних філософських спільнот, наприклад, історико-філософська домінанта в українській рецепції філософської герменевтики.

У межах історико-філософського реконструювання достатньо дослідженими є герменевтичні мотиви філософування Ф. Шлеєрмахера, В. Дильтея, М. Гайдеггера, Г.-Г. Гадамера, П. Рикьора. У межах тематично-концептуальної розробки увагу дослідників привертають категорії розуміння, сенсу, досвіду, герменевтичного кола тощо. Виокремлення філософської герменевтики в якості автономної одиниці в системі філософських наук засвідчує також розробка окремих навчальних дисциплін (А. Богачов).

Слід зауважити, що, вживаючи термін «теорія історичного пізнання» у даному контексті, маємо на увазі дещо більше, ніж просто методологія, хоча сфери значення обох понять значною мірою перетинаються. Йдеться скоріше про розбудову та обґрунтування філософської основи історичної науки (а разом з нею і цілої системи гуманітарного знання), які ми можемо спостерігати в герменевтиці початку ХХ століття. Проблему, яка тут постає, можна окреслити словами Вільгельма Дильтея: «Пов'язаність духовного світу породжується у суб'єкті, і вона полягає у русі духу до визначення смислової основи пов'язаності цього світу, що поєднує окремі логічні процеси один з одним. Отже, з одного боку, рух духу направлено на те, щоб досягти в цьому світі об'єктивного знання. Тим самим, ми підходимо до питання, яким чином структура духовного світу суб'єкта робить можливим пізнання духовного світу...» [3, 135].

«Питання про співвідношення філософії та історії філософії є одним із головних у філософському пізнанні. У нашому випадку воно конкретизується, з одного боку, питанням про репрезентацію феноменології і герменевтики в дослідженнях історії їхнього виникнення та розвитку, з іншого боку, питанням про можливість використання феноменології і герменевтики як історико-філософських методів» [4, с. 138]. В. Кебуладзе констатує: «В українській гуманітаристиці ми також знаходимо спроби застосувати деякі інструменти феноменологічного і герменевтичного методів у дослідженні історії і літератури. Так, у статті «Латентні сенсові структури в російській історії, філософії і літературі» автор цих рядків, використовуючи поняття «латентна сенсова

структура» з «об'єктивної герменевтики» німецького соціального дослідника Ульриха Овермана, намагається інтерпретувати найважливіші події російської історії і деякі ключові сюжети російської філософії і літератури в контексті, що його утворюють сенсові структури вічного міста й жертви» [4, с. 138]. Іманентна логіка філософської герменевтики, прописана М. Гайдегером і Г.-Г. Гадамером всупереч позитивістській програмі соціології, визначає засади українського філософського дискурсу, де об'єктивна герменевтика спрямовується насамперед на історію та літературу, а не на актуальні практики та інститути і соціологічний вимір еволюції герменевтичного методу ігнорується і притлумлюється майже спекулятивною проблематикою.

Так само і фундаментальна праця А. Богачова «Сенс і досвід» (2011) заснована на акцентованому філософському підході до герменевтики, який протиставлено науковому способу знати: «Коли ми інтерпретуємо сенс, то усвідомлюємо, що за ним стоїть життя – думка і воля індивіда чи спільноти... Натомість об'єктивістична, природнича наука досліджує свій предмет з вірою в те, що знання тільки унаочнює реальні закономірності... Далі в дослідженні термін розуміння означатиме герменевтичний, конкретний досвід, який відрізняється від абстрактного, наукового досвіду, часто трактованого у філософській літературі як пояснення або пізнання» [2, с. 10]. Така логіка ускладнює використання цікавих і цінних напрацювань українських філософів та істориків філософії за межами спекулятивної, із загальнонаукової точки зору, проблематики філософії самої по собі. Упродовж останніх десятиліть соціальна наука поставила дослідження суб'єктивності на рівень наближений до філософського самопізнання.

Навіть на рівні історіографії у англомовному науковому дискурсі, наприклад, користуються більш гнучким термінологічним апаратом, який дозволяє простежити еволюцію наукового опрацювання герменевтики: «Можна виокремити наступні сучасні наукові напрямки герменевтики: консервативна герменевтика, критична герменевтика і філософська герменевтика» [7, с. 171]. Виокремлення філософської герменевтики як еволюційного типу герменевтичного мислення відкриває можливість загострити відмінності між герменевтичними підходами у ширшому за суто філософський контексті. Таке широке розуміння герменевтики походить від головного результату Гайдегерової спроби онтологізувати герменевтику – універсалізації герменевтичного досвіду.

У результаті укорінення універсального розуміння герменевтики, характерні для неї акценти на структурах суб'єктивності та інтерсуб'єктивності, отримали розробку в суспільних дослідженнях [10]. Напрямки такого застосування елементів філософської герменевтики у прикладних соціальних дослідженнях складають фахові педагогічні студії (А. Sloan, В. Bove), гуманітарні студії (М. Beetz, Т. Franzheld), клінічні студії (Р. Regan).

У межах цієї розвідки ми спробуємо поєднати історико-філософський екскурс до еволюції «герменевтичного повороту» філософування М. Гайдегера з аналітикою можливості інструменталізації елементів філософської герменевтики квалітативною методологією сучасних суспільних наук.

Відомо, що історично герменевтика сформувалася як практика тлумачення легальних та сакральних текстів і мала опосередкований стосунок до філософії. Однак критика можливості об'єктивного пізнання дійсності, здійснена І. Кантом, виявила дієвість трансцендентальних структур конструювання і покладання сенсу як таких, що детермінують форми знання. Розуміння із функції знання перетворилося на його підставу.

Ф. Шлейермахер одним із перших указав на те, що герменевтичне мислення є універсальним та органічним елементом суспільного буття людини, а не сукупністю стратегій інтерпретації тексту. Однак, як слушно зауважує Д. Шевчук: «Герменевтика для Ф. Шлейермахера, попри його прагнення до універсалізації, й надалі залишається мистецтвом, а не наукою з властивими для неї загальними принципами та категоріальним апаратом» [5].

Філософська герменевтика виростила в боротьбі з редуціями методологізму, характерними для модерного наукового мислення. Г.-Г. Гадамер зауважує у вступі до трактату «Істина та метод»: «То ж самим уже своїм історичним походженням проблема герменевтики виходить за рамки, що їх установлює поняття про метод, як воно склалося в сучасній науці. Розуміння та тлумачення текстів є завданням не лише самої науки, а й з усією очевидністю належить до всієї сукупності людського досвіду світу загалом» [8, с. 7]. Поділ між науками про природу та науками про дух прийнято тут за основу, а філософії надано виняткове право теоретизування щодо «всієї сукупності людського досвіду світу загалом». Тобто філософія зберігає тут статус науки наук, унікального топосу, де наука може стати об'єктом різноманітних процедур інтерпретації та оцінки методами, відмінними від процедур наукової верифікації.

Розробка онтології як феноменології, що розкриває сутність феномену Dasein за допомогою його інтерпретації – таким є задум Гайдегера. Він пояснює його наступним чином: з одного боку, феномен треба розуміти як «те, що проявляє себе в собі самому», тобто як те, що є сущим. Тому з точки зору змісту феноменологія є «наука про буття сущого – онтологія» [9, с. 37]. «Фундаментальна» онтологія Dasein, яку Гайдегер називає феноменологією, є герменевтика Dasein, націлена на визначення його буттєвої структури. Основним питанням такої герменевтики виявляється питання про «спосіб буття» сущого [9, с. 50]. Необхідність такої постановки питання Гайдегер пов'язує з необхідністю перевизначити підстави пізнання.

Одним із найпотужніших з філософських антинаукових виступів минулого століття, на якому до сьогодні засновуються цілі напрямки філософування, постав проект фундаментальної онтології М. Гайдегера, який зумів конституювати філософську критику науки, не обмежену окремими питаннями епістемології. Але в оптиці сучасної науки саме філософування виступає в якості окремої практики, яку треба розуміти не в протиставленні до інших практик, а в загальній цілісності суспільної діяльності. Такий поворот формулює новітній порядок денний для переосмислення узвичаєних форм філософування [6]. У світлі сказаного вище, найбільш затребуваними соціальним дослідом концептами філософської герменевтики постають герменевтичне коло та саморозуміння, а прийом деструкції і подальшої реконструкції смислової єдності світу корелює з потребами соціологів у герменевтиці Іншого.

Розвиток природознавства, з точки зору філософії, є постійною війною за власний предмет. Сьогодні вже не можна уявити, що філософія має відповідати на питання щодо всіх без виключення властивостей буття або бодай здатностей людини і властивостей світу людини.

Веберівська формула наукового розчаклування світу виростає з принципової деструктивності наукового пізнання щодо його ненаукових концептуальних засновків. Деструктивність наукового дослідження призвела до обмежень сфери використання прямих експериментальних методів дослідження у багатьох галузях людинознавства і змушує шукати альтернативні рішення. Одним із таких рішень «постала розробка квалітативної

Список використаних джерел

1. Гадамер, Х-Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики.-М.: Прогресс, 1988.
2. Богачов А. Досвід і сенс / Андрій Богачов. – К.: Дух і Літера, 2011. – 336 с.
3. Дильтей В. Наброски к критике исторического

методологии социального исследования, что часто принимает форму интервью, исследования кейсов, исследования у межах громади тощо» [11, с. 1293]. Якісні дослідження стосуються конкретних обставин і учасників певних ситуацій і процесів, що не мають квантитативних (кількісних) показників.

Особливо важливим є залучення філософського інструментарію до визначення перших кроків дослідника, розробки базового спрямування дослідження, аналітики аксіологічної компоненти виміру.

Висновки. Зроблено критичний аналіз методологічних наслідків ідей феноменології та філософської герменевтики. Розглянуто філософські підстави феноменологічного і герменевтичного підходів як якісних дослідницьких стратегій та показано, як особливості філософських світоглядів втілюються в процедурах аналізу даних і принципах оцінки якості дослідження.

Дослідження умов прикладного повороту філософської герменевтики довело принципову важливість постановки проблеми синтезу фундаментальної і прикладної науки. Вирішення поставлених задач дозволило сформулювати наступні положення: теоретичні умови здійснення прикладного повороту філософської герменевтики включають прагматичну критику онтологізації герменевтичного кола, тобто реінтерпретацію філософської герменевтики всупереч ключовим настановам її творців (М. Гайдегер, Г.-Г. Гадамер; ключовими поняттями та прийомами філософської герменевтики, релевантними до виміру актуальних суспільних явищ, постають герменевтичне коло та саморозуміння, герменевтична редукція та деструкція; логіка прикладного застосування елементів філософської герменевтики у контексті соціального дослідження передбачає кореляції структури дослідження з герменевтичною структурою саморозуміння, іманентною досліджуваному суб'єкту. У межах цієї розвідки також проаналізовано поєднання історико-філософського екскурсу до еволюції «герменевтичного повороту» філософування з аналітикою можливості інструменталізації елементів філософської герменевтики квалітативною методологією сучасних суспільних наук.

References

1. Gadamer, H-G. Istina i metod. Osnovy filosofskoj germenevтики.-М.: Progress, 1988.
2. Bogačov A. Dosvid i sens / Andriy Bogačov. – К.: Duh i Litera, 2011. – 336 s.
3. Dil'tej V. Nabroski k kritike istoričeskogo razuma //

- разума // Вопросы философии. – 1988. – № 4. – С. 135-152.
4. Кебуладзе В. Феноменологія і герменевтика в сучасних українських історико-філософських дослідженнях / Вахтанг Кебуладзе // Sententiae. – 2013. – №2 (XXIX). – С. 138–146.
  5. Шевчук Д. Герменевтика як теорія історичного пізнання: Вільгельм Дільтей, Густав Шпет [Електронний ресурс] / Дмитро Шевчук. – Режим доступу: <http://kulturolog.org.ua/publications/-p-article/326-2011-02-15-19-55-35.html>. – Назва з екрану
  6. Ricoeur P. The Task of Hermeneutics // Philosophy Today. – 1973. – Vol. 17, № 2/4. – S. 112-128.
  7. Fairfield P. Philosophical hermeneutics reinterpreted: dialogues with existentialism, pragmatism, critical theory, and postmodernism / Paul Fairfield. – New York: Continuum, 2011. – 272 p.
  8. Gadamer H. -G. Hermeneutik I: Wahrheit und Methode. – 1. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik / Hans-Georg Gadamer. – Tübingen: Mohr Siebeck, 1990. – 508 S.
  9. Heidegger M. Sein und Zeit. Gesamtausgabe. I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1914–1970 / Martin Heidegger. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1977. – 600 S.
  10. Regan P. Hans-Georg Gadamer's philosophical hermeneutics: Concepts of reading, understanding and interpretation / Paul Regan // Meta: Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy. – 2012. – Vol. IV, No. 2. – P. 286–303.
  11. Sloan, A. (2014). Phenomenology and hermeneutic phenomenology: the philosophy, the methodologies and using hermeneutic phenomenology to investigate lecturers' experiences of curriculum design / Arthur Sloan, Brian Bowe // Quality & Quantity. – 2014. – Vol.48, no.3. – Pp.1291-1303.
- Voprosy filosofii. – 1988. – # 4. – S. 135-152.
4. Kebuladze V. Fenomenologija i germenevtika v sučasnih ukrains'kih istoriko-filosofsk'ih doslidzennjah / Vahtang Kebuladze // Sententiae. – 2013. – #2 (XXIX). – S. 138–146.
  5. Ševčuk D. Germenevtika âk teoriâ istoričnogo piznannâ: Vil'gel'm Dil'tej, Gustav Špet [Elektronnij resurs] / Dmitro Ševčuk. – Režim dostupu: <http://kulturolog.org.ua/publications/-p-article/326-2011-02-15-19-55-35.html>. – Nazva z ekranu
  6. Ricoeur P. The Task of Hermeneutics // Philosophy Today. – 1973. – Vol. 17, № 2/4. – S. 112-128.
  7. Fairfield P. Philosophical hermeneutics reinterpreted: dialogues with existentialism, pragmatism, critical theory, and postmodernism / Paul Fairfield. – New York: Continuum, 2011. – 272 p.
  8. Gadamer H. -G. Hermeneutik I: Wahrheit und Methode. – 1. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik / Hans-Georg Gadamer. – Tübingen: Mohr Siebeck, 1990. – 508 S.
  9. Heidegger M. Sein und Zeit. Gesamtausgabe. I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1914–1970 / Martin Heidegger. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1977. – 600 S.
  10. Regan P. Hans-Georg Gadamer's philosophical hermeneutics: Concepts of reading, understanding and interpretation / Paul Regan // Meta: Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy. – 2012. – Vol. IV, No. 2. – P. 286–303.
  11. Sloan, A. (2014). Phenomenology and hermeneutic phenomenology: the philosophy, the methodologies and using hermeneutic phenomenology to investigate lecturers' experiences of curriculum design / Arthur Sloan, Brian Bowe // Quality & Quantity. – 2014. – Vol.48, no.3. – Pp.1291-1303.

Відомості про автора:

Дубініна Віра Олександрівна

ORCID 0000-0001-8024-9823

Українська медична стоматологічна академія

(Полтава, Україна)

vera.dubinina777@gmail.com

Information about the author:

Dubinina Vira Oleksandrivna

ORCID 0000-0001-8024-9823

Ukrainian Medical Stomatological Academy

(Poltava, Ukraine)

vera.dubinina777@gmail.com.

Рецензент:

доктор філософських наук,

професор Уваркіна О.В.

Reviewer:

Doctor of Philosophical Sciences,

Professor Uvarkina O.V.